

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОЕТИЧНОГО СЛОВА У РОБОТІ З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Олена Ісько
магістрант

Постановка проблеми. Поетичне слово посідає дуже важливе місце в житті дитини не тільки тому, що це один з найефективніших засобів засвоєння мови свого народу, смислової систематизації слів, а передусім як спосіб задоволення нагальної потреби інтелектуального і духовного зростання особистості.

Актуальність дослідження. Організацією сучасного освітнього процесу у дошкільному навчальному закладі передбачено зменшення кількості загальногрупових занять на користь збільшення малих форм організації навчально-розвивальної роботи. З огляду на це, вихователю варто урізноманітнити способи ознайомлення дітей з поетичними творами поза межами занять із збереженням умов забезпечення активного сприйняття твору дітьми, максимально повного емоційного переживання й проживання подій, взаємин, почуттів, про які в ньому йдеться. За таких умов звична практика спеціальної організації заняття з ознайомлення з художнім словом має змінитися на більш мобільні, різноманітні способи презентації, осмислення й проживання дітьми художнього твору. Існує потреба в розробці авторських технологій планування і проведення занять інтегрованого типу на основі чи із застосуванням поетичного слова. У кожному випадку для забезпечення максимального педагогічного впливу слід вибудовувати специфічну партитуру заняття, добирати доцільні методи й прийоми роботи саме з цим текстом.

Метою статті є розкриття змісту поняття "поетичне слово" та вивчення особливостей різноманітних видів роботи з поетичними творами у дошкільному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Поетичне слово – це слово з живою і яскравою внутрішньою формою, основою словесного образу. Учені визначають його як: “образ, втілений у словесній тканині літературно-естетичного об’єкта,

створений із слів і посередництвом слів” (В.Виноградов); “мовну одиницю, що володіє властивостями поетичної мови, поза співвідношенням цієї одиниці з конкретним образним змістом” (М.Рудяков).

Образність мовлення художніх творів породжує поетичне мовлення. Дещо по-різному визначається багатьма дослідниками-лінгвістами поняття "поетична мова". Зокрема, Г.Винокур вказував кілька тлумачень: 1) стиль мови; 2) мова, наділена особливою поетичною експресією; 3) мова, зведена в ранг мистецтва. Учений відзначав, що слово в поетичній мові виступає як знак мистецтва і мотивується його законами, а не законами "практичної мови". В.Григор'єв дав таке визначення: "Поетична мова – мова з настановою на творчість, а так як будь-яка творчість має естетичну оцінку, то це є мова з настановою на естетично значиму творчість".

Видання "Українська мова: енциклопедія" також містить не одне визначення поняття "поетична мова" – 1) мова віршованої поезії, або віршована мова; 2) мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією; 3) система мовно-виражальних засобів, орієнтованих на досягнення ефекту високого стилю, незвичного для буденного спілкування [8, 500].

Кожне слово поетичного твору виступає у тісному зв'язку одне з одним, завдяки цьому воно набуває особливої емоційності та виразності. Недарма поезія вважається найскладнішим видом словесного мистецтва. Мова поезії вирізняється своїми художньо-естетичними якостями, а саме: барвистістю, красою, виразністю. Поезія (від грецьк. *poiësis* – *творчість*) – художньо-образна словесна творчість [5, 540]. Вживається воно і в переносному значенні як чарівність, привабливість, інколи навіть як синонім художньої літератури.

О.Галич трактує визначення поняття "фольклорна поезія": "Поезією в широкому розумінні називають усю словесно-художню творчість. У такому значенні цей термін використовується, як правило, у тих випадках, коли, по-перше, йдеться не лише про індивідуально-авторську поезію, а й про усну колективно-авторську словесну творчість; по-друге, термін "поезія" вживається як оціночний, коли хочуть підкреслити високий рівень художньої майстерності

твору (як віршового, так і прозового). Поезія – насамперед віршована форма літератури. Фольклором називають особливий тип усної поетичної творчості, авторство якої визначається не індивідуально, а вбирає в себе поняття колективно-творчого підходу до розробки витворів мистецтва, автором яких вважається весь народ. Таку колективну форму творчості ще називають: народна словесність, усна поетична творчість, народна поезія" [4, 88-89].

Отже, під поетичним словом маємо розуміти не тільки віршовані твори українських поетів, але й усну поетичну творчість українського народу, зокрема, такі її зразки як скоромовка, лічилка, загадка, забавлянка, потішка, прислів'я, приказка.

Поетичні твори займають чільне місце в роботі дошкільного навчального закладу. Це не тільки могутній, дієвий засіб розумового, морального та етичного виховання дітей, а й засіб розвитку та становлення мовленнєво-культурної особистості. Дітям читають вірші для сприймання на слух та роботи за їх змістом над виразністю мовлення, вивчають вірші напам'ять, драматизують, інсценують, розігрують їх зміст.

Розглянемо як саме у практиці сучасного дошкільного навчального закладу використовуються поетичні твори, з якою метою. Це можуть бути ліричні заняття, спрямовані на розвиток поетичного слуху, поглиблення естетичних почуттів дітей. На інших заняттях вихователь може використати інтелектуальний та креативний потенціал поетичного тексту, покласти його в основу цікавої розвивальної гри.

На занятті першого виду вихователь особливу увагу приділяє ліричній атмосфері. Цей вид занять інтегрує музику, живопис, літературу. Центальною ланкою цього поєднання є мистецтво слова, тому бажано, щоб поетичні образи віршованого тексту знайшли своєрідне відображення в репродукціях картин, музичних творах, дитячих малюнках. Велике значення на цих заняттях надається правильно організованій мовленнєвій роботі – художньому аналізу образної будови віршованого тексту (через конкретні запитання, що виявляють ступінь усвідомлення значення виразних мовних засобів, добір порівнянь,

уточнень, побудова синонімічних рядів, пошук антонімічних пар і т.ін.) [2, 190]..

Одним із варіантів занять із використанням поетичних творів можуть бути заняття "Слухаю, уявляю, малюю" для дітей старшого дошкільного віку. Цей вид заняття дає змогу поєднати різні види дитячої творчості.

Вихователь так намагається організувати мовленнєву роботу, щоб допомогти дітям через сприймання виразних мовних образів вірша відчувати, відтворити яскраву мальовничу картину природи. Слово допоможе більш виразнішим зробити малюнок, а за допомогою яскравих фарб дитина здатна глибше відчувати образність художнього слова, що в цілому сприяє розвитку поетичного слуху, естетичного смаку дошкільнят.

Поради до організації таких занять: учасників заняття має бути не більше чотирьох; ефективною є індивідуальна форма проведення занять; під час заняття вихователь заохочує дітей послухати вірш, разом з дітьми обговорює його образний зміст, милується красою слова, пропонує намалювати те, що кожен уявив собі під час слухання. На перших етапах навчання вихователь радить, що можна відобразити в малюнку, а пізніше дитина сама знаходить відповідні засоби вираження своїх почуттів, емоційного стану, уявлень [2, 199].

Більш гуманним і доцільним видається сучасний підхід до питання заучування віршів напам'ять, який орієнтує вихователя на організацію індивідуальної форми роботи з дітьми. Дослідження психологів довели, що заучування напам'ять – процес глибоко індивідуальний, пов'язаний з особливостями пам'яті, емоційної сфери кожної дитини, тому його не можна пристосувати до колективної форми організації занять. Заучування віршів плануються вихователем один раз на тиждень у ранкові години, на прогулянці чи у другу половину дня. Вихователь читає вірш (один або два рази) і пропонує дитині повторити. Використовує прийоми спільного читання, підказування слова, закінчення рядка вірша дітьми і т.ін. Діти обов'язково мають знати автора, поета і назву вірша.

Поетичні твори використовуються і з метою лексичної роботи з дітьми. Так, Н.Кирста провела дослідження щодо використання поетичної спадщини Марійки Підгірянки в лексичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку. За експериментальними даними було виявлено деякі тенденції розвитку словника дітей засобами поетичних творів: пояснення значень слів за принципом підведення їх до родового поняття; активне вживання таких частин мови, як дієслова, прикметники і прислівники; влучне використання емоційно забарвленої лексики і образних виразів; ріст нестандартних відповідей з використанням поетичної мови творів; зменшення кількості повторів у відповідях на запитання за змістом віршів; збільшення загальної кількості слів у розповідях дітей; самостійні художньо-мовні прояви в різних видах діяльності і повсякденному житті.

У дослідженні встановлено, що в основі збагачення словника дітей засобами поетичних творів лежить безпосередній чуттєвий досвід дитини; ефективність засвоєння поетичної мови творів залежить від рівня розуміння дітьми лексичного значення слів і образних виразів; темпи засвоєння лексики і образних виразів обумовлюються рівнем розвитку у дітей поетичного слуху, індивідуальних особливостей мовленнєвого розвитку; міцність засвоєння лексичного матеріалу старшими дошкільниками залежить від рівня активності дітей в процесі його використання в різних видах діяльності і повсякденному спілкуванні [6, 282-283].

Н.Гавриш рекомендує активно проводити в дошкільному закладі заняття з використанням жартівливих віршів, віршів-забавок, які допомагають розвивати виразність, точність, влучність мовлення дітей, а також сприяють формуванню поетичного смаку, виховують інтерес до краси українського художнього слова.

Як зазначає учена, гумористичні фрагменти, підкріплені жартівливими текстами, - чудове доповнення до будь-яких занять, вносять пожвавлення у побутові моменти, підносять настрій будь-коли, роблять привабливішими дитячі розваги. Вони є пропедевтикою сприймання та усвідомлення народної сміхової культури. Використання жартівливих текстів сприяє створенню

доброзичливої, невимушеної атмосфери, підтримці доброго настрою дітей, демонструванню їм багатих можливостей культурного прояву веселого настрою, зацікавленню логічними завданнями, заохоченню до активної розмови [3, 4-9].

Поради до організації таких занять полягають у тому, що для використання гумористичних поезій необхідна доброзичлива, приємна атмосфера в групі, вихователь, який підтримує добрий настрій, демонструє їм багаті можливості культурного прояву веселого настрою, зацікавлює логічними завданнями, заохочує до активної розмови. Можливий варіант використання віршів-забавок, віршів-жартів.

Григорій Бойко "У слона болить нога".

Доцільність використання: якщо виникла суперечка між дітьми; якщо дітьми знайомляться або закріплюють поняття про величини; для усвідомлення зіставлень. Вихователь читає вірш:

У слона болить нога
Слон сьогодні шкутильга:
Гостював комар у нього,
Наступив йому на ногу.

Результати дослідження І.Попової показали, що поетичні твори гумористичного характеру можна використовувати і з метою розвитку образного мовлення дітей старшого дошкільного віку. У ході такої роботи варто дотримуватись таких послідовних етапів: відбір образних слів й образних виразів гумористичної спрямованості з поетичних гумористичних творів; ознайомлення старших дошкільників з різними жанрами поетичних гумористичних творів: гумореска, небувальщина, перевертні, примовки, приказки, прислів'я; залучення дітей до змістового й художнього аналізу поетичних творів гумористичного характеру; пояснення образних слів і виразів, усвідомлення дітьми їх функціонального призначення в гумористичних віршах; активізація словника дітей образними словами і виразами гумористичної спрямованості через використання гумористичних творів у різних видах

діяльності дітей, розігрування гумористичних ситуацій; самостійне продукування зв'язних розповідей з використанням образних слів і виразів гумористичної спрямованості з опорою на наочність (малюнки, ілюстрації з гумористичним змістом); закріплення набутих навичок уживання образних слів і виразів у процесі виконання творчих, імпровізаційних завдань (складання розповідей за власними малюнками до гумористичних віршів, творчих розповідей за мотивами віршів, смішних історій).

Твори поетичної народної творчості вихователь постійно використовує у повсякденному житті й у процесі роботи з художньою літературою. Найчастіше їх підбирають за тематичним принципом для найбільш вдалої характеристики образів героїв, точного висловлення головної думки твору. Проте сам фольклорний твір у такій ситуації виконує здебільшого допоміжну функцію і не усвідомлюється дітьми як самоцінний витвір мистецтва слова.

Дітям усіх вікових груп доступними є прислів'я. Вони входять до складу занять з розвитку українського мовлення, ознайомлення дітей з українськими народними традиціями, обрядами, побутом, рідною природою. Прислів'я і приказки широко використовують під час режимних процесів, упродовж яких завжди можна знайти привід для їх застосування (наприклад, коли хтось із дітей образив іншого, можна використати прислів'я "Рана загоїться, а лихе слово – ні"; для тих хто спішить, не виконує старанно роботу – "Косо, криво – аби живо" і т.д.).

Загадки використовують у роботі з дітьми четвертого-сьомого років життя в усіх режимних моментах: у ранкові години можна планувати загадування і відгадування загадок 2-3 рази на місяць; як супровід трудових дій, доручень вихователя; перед прийомом їжі про продукти і страви, які пропонуються дітям; на прогулянці; під час підготовки до сну, проведення гігієнічних процедур; і, звичайно, на заняттях. Загадки вчать дітей мислити образами, картинами, розуміти переносне значення слів, висловів.

Скормовки використовують з метою вправлення дітей у правильній вимові звуків, збагачення їхнього словника, розвитку відповідного темпу мовлення [2, 107-110].

У процесі ознайомлення дітей з творами літератури й фольклору значущість деяких жанрів та інтерес дітей до них у певні періоди дошкільного дитинства змінюється. Так, поступово зменшується інтерес дітей до забавлянок і утішок, натомість з'являється інтерес до самостійного складання коротких ритмічних віршів, що супроводжують дитячі ігри, спілкування, рухи. У старшому дошкільному віці діти виявляють більшу зацікавленість загадками, лічилками, скормовками. Власне у цих формах фольклору вони виявляють свою творчу ініціативу.

Старших дошкільників підводять до розуміння такого складного літературного жанру, як байка – невеликого, частіше віршованого алегоричного твору повчально-гумористичного або сатиричного характеру [4, 327]. Так, у програмі розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" рекомендованими є байки Леоніда Глібова "Синиця", "Билина", "Коник-стрибунець" та Бориса Грінченка "Швидка робота".

З початком нової стадії літературного розвитку у дітей 5-6 років виникає значний інтерес до змісту твору, формується здатність глибше розуміти твір, усвідомлювати почуття, які виникають під час слухання. З огляду на це, значно розширюється коло читання завдяки творам українських письменників-класиків (Леся Українка, Максим Рильський, Володимир Сосюра та інші).

Для дітей старшого дошкільного віку програма розвитку дитини дошкільного віку "Я у Світі" рекомендує широке коло авторів поетичних творів. Серед них і добре знані, як от: Павло Тичина, Наталя Забіла, Андрій Малишко, Платон Воронько, Михайло Стельмах, Тамара Коломієць, Дмитро Павличко, і ті, що були в забутті – Олена Пчілка, Олександр Олесь, Марія Хоросницька, Григорій Чубай. Є й ціла плеяда донедавна маловідомих імен – Микола Нагнибіда, Олена Журлива, Петро Ребро, Юрій Шкрумеляк, Оксана

Сенатович; у тому числі тих, що не так давно звернулися своїм словом до малюків. Це Ліна Костенко, Сергій Цушко, Богдан Чепурко та інші [1].

Варто зазначити, що усі поетичні твори, рекомендовані Базовою програмою для ознайомлення та вивчення напам'ять, перш за все спрямовані на те, аби прищепити, виховати, розвинути добрий художній смак у дитини. Це своєрідні вузлики на пам'ять, що ніби підказують дитині, кого і що любити, поважати, цінувати, берегти; звичайно, як самому шануватися.

Тематика поетичних творів досить різноманітна: вірші *про рідних і друзів, про перше усвідомлення себе в світі* (А.Костецький "Все починається з мами", В.Лучук "Тільки мама", О.Пчілка "Сестричка й братик" тощо); *про тварин, птахів, комах* (А.Малишко "Заєць-побігаєць", "Оженився горобець", "Бусол"; П.Воронько "Їжачок-хитрячок"; Г.Чубач "Біла Чапля"; Н.Забіла "Равлик"; І.Січовик "Павук" тощо); *про рослини* (М.Познанська "Конвалії", П.Воронько "Бараболин рід", Л.Костенко "Бузиновий цар" тощо); *про пори року, різні явища природи* (І.Франко "Надійшла весна"; О.Пчілка "Як швидко літо проминуло"; М.Вінграновський "Грім", "Що робить сонце уночі"; Л.Костенко "Білочка восени", "Зимонька", "Віхола" тощо); *про любов до рідного краю та рідної мови* (П.Тичина "Добридень тобі, Україно моя!", М.Хоросницька "Дві матусі", Б.Лепкий "Рідний край", Т.Шевченко "Реве та стогне Дніпр широкий...", Б.Чепурко "Українська мова" тощо); *про пошану до хліба, праці* (А.Малишко "Пшениченька", І.Блажкевич "Смачний хлібець", В.Лучук "Посаджу я квіти" тощо) та твори поетичної народної творчості.

Найчастіше зустрічаються такі прийоми творення поетичного образу як порівняння, епітети: *"Вечори, як сиві котики..."* (А.Малишко); *"Надійшла весна прекрасна//Многоцвітна, тепла, ясна//Наче дівчина в вінку..."* (І.Франко), *"Хатки біленькі виглядають//Мов діти в білих сорочках"* (Т.Шевченко), *"...У небі вітер кучерявий//Колише теплу блакить"* (М.Рильський), *"...І тріскотітиме зорями сажка -//Мініатюрна зоряна ніч"* (І.Драч), *"Струмок серед гаю, як стрічечка.//На квітці метелик, мов свічечка"* (П.Тичина). Такі художньо-зображувальні мовні засоби поетичних творів сприяють розвитку

поетичної спостережливості у дітей, формуванню поетичного слуху, асоціативної і творчої уяви, становленню естетичного смаку, активізації самосвідомості.

Вірші, в яких описані фантастичні події та факти, хоча й потребують пояснень та тлумачень з боку дорослого, проте такі твори збуджують уяву дітей, зацікавлюють своєю нереальністю: *"Грім жив у хмарі, і згори//Він бачив, хто що хоче://Налив грозою грім яри,//Умив озерам очі"* (М.Вінграновський "Грім"), *"Вибіг місяць з-за діброви,//погубив на вітрі брови,//заховав за спину руки,//ходить лисий, без перуки"* (Л.Костенко "Місяць уповні").

Чимало рекомендованих поезій написані у формі діалогу. Декламування таких творів вимагає від дітей зосередженості, уваги, уміння говорити виразно, інтонаційно, ритмічно. Яскравими прикладами виступають твори: *"Як прийдуть до мене гості"* (Оксана Сенатович), *"Найкраща іграшка"* (А.Костецький), *"Зайчику, зайчику, де ти бував?"*, *"Чого ти діду плачеш?"* (народні) та інші.

Чільне місце у загальному переліку поетичних творів займають повчально-гумористичні твори, які є основним засобом формування у дошкільників позитивного сприйняття довкілля та самого себе (*"Отакий у мене ніс"* – збірка веселих й жартівливих віршів Грицька Бойка; *"Тріскуча гілка"*, *"Марічка і звичка"* (Микола Сингаївський); *"Дірка з калача"* (Володимир Лучук); *"Хитрий зуб"* (Володимир Ладижець); *"Питало Питайло"* (Дмитро Чередниченко); *"Пісенька про груші"* (Лідія Повх)).

Таким чином, на основі вищевикладеного можна зробити висновки.

- Використовуючи у мовленні словосполучення "поетичне слово", слід розуміти, що воно відображає значно ширше поняття, ніж вважається традиційно. Поетичне слово об'єднує не лише віршовані твори поетів, але й усну поетичну творчість, автором яких вважається увесь народ.

- Поетичне слово є могутнім, дієвим засобом розумового, морального та етичного виховання дітей дошкільного віку. Дітям читають твори для

сприймання на слух та роботи за їх змістом над виразністю мовлення, вивчають вірші напам'ять, драматизують, інсценують, розігрують їх зміст.

- Забезпечення гармонійного розвитку особистості дитини дошкільного віку значно ускладнюється за умов сучасної тенденції до зменшення кількості загальногрупових занять. Вважаємо, що вихователю, плануючи проведення індивідуальної, індивідуально-групової роботи з дітьми з використанням поетичного слова, не слід обмежуватися переліком художніх творів, визначеного Базовою програмою. Він може обрати поетичні твори певного автора чи народнопоетичний матеріал, що буде відповідати індивідуальним та віковим особливостям дітей.

Предметом подальшого наукового пошуку є розробка ефективних методик використання поетичного слова у індивідуальній, індивідуально-груповій роботі з дітьми дошкільного віку.

Література:

1. Програма розвитку дитини дошкільного віку „Я у світі” / Наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. – 2-ге вид., випр. – К.: Світич, 2008. – 430 с.
2. Богуш А.М. Методика організації художньо-мовленнєвої діяльності дітей у дошкільних навчальних закладах: підручник для студ. вищ. навч. закладів / А.М. Богуш, Н.В. Гавриш, Т.М. Котик; Мін. освіти і науки України. - Київ: Слово, 2006. – 304 с.
4. Гавриш Н. Художня література в освітньому процесі: сучасні технології / Н.Гавриш // Дошкільне виховання. – 2011. - №2. – С. 4-9.
5. Галич Олександр, Назарець Віталій, Васильєв Євген. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – 4-те вид., стереотип. – К.: Либідь, 2008. – 488 с.
6. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р.Т.Гром'яка, Ю.І.Коваліва, В.І.Теремка. – К.: ВІЦ "Академія", 2006. – 752 с. – (Nota bene).
8. Наукова школа академіка Алли Богуш: монографія / Упоряд. А.М.Богуш. – К.: Видавничий Дім "Слово", 2009. – 525 с.

10. Олександр Потебня. Естетика і поетика слова: збірник / О.Потебня. – К.: Мистецтво, 1985. – 303 с.

11. Українська мова. Енциклопедія / Ред.кол.: Русанівський В.М. (співголова), Тараненко О.О. (співголова), М.П.Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К.: Вид-во "Українська енциклопедія" ім.М.П.Бажана, 2004. – 824 с.: іл.